

også få store problemer, da de historiske erfaringer viser, "at der hurtigt opstår en venstreopposition i SF eller en højreopposition i Socialdemokratiet, som fjerner flertallet" (s. 90). Læseren kan selv gætte med om disse og andre muligheder, indtil det forestående valgs resultat er kendt.

Erik Damgaard

Carl von Clausewitz, *Om Krig I-III*. Oversat og redigeret af Nils Berg. København: Rhodos, 1986, 1088 s., 440,00 kr.

Carl von Clausewitz' berømte værk *Vom Kriege* udkom 1832-34. Allerede i værkets 2. udgave blev der foretaget en række ændringer og "forbedringer" i den oprindelige tekst. Særlig faldt det mange i samtiden for brystet, at Clausewitz gav "Politik" et klart primat over krigen, og denne betragtning blev derfor omformuleret (jfr. Nils Bergs note, s. 755). Og i en udgave fra 1880 skrev oberst W. von Scherff nærmest ærgerlig: "Die Einmischung der Politik in der Kriegsführung bleibt immer ein Verderb!" I 1935 gik Erich von Ludendorff videre, idet han i sin bog *Der totale Krieg* hævdede, at Clausewitz "ist heute weitgehend überholt, ja, sein Studium kann sogar verwirrend wirken". Samme år udgav A. W. Bode den originale tekst i en folkeudgave, mens det "officielle" forlag, Ferd. Dümmler i Berlin, endnu i 1937 genudgav værket efter de hidtidige retningslinier, herunder med general Alfred von Schlieffens "Einführung" fra 1905. I 1952 udgav Dümmler den første tekstkritiske udgave ved Werner Hahlweg.

De talrige, ældre oversættelser af værket var derfor også baseret på et tvivlsomt tekstgrundlag. Den engelske udgave fra 1909 blev dog forbedret i forhold til den tyske tekst, idet oversætteren med taknemlighed oplyser, at "my father, T. M. Maguire, has helped me in various ways, principally by supplementing the original paragraphs with some remarks of his own, with which, as he says, Clausewitz would have agreed, had not that man of genius died in 1831!"

Siden 1960'erne er interessen for Clausewitz' tanker vokset enormt. En række betydelige studier blev fremlagt i 1970'erne, og i 1976 kom en ny, forbedret engelsk oversættelse ved Michael Howard og Peter Paret. Med den foreliggende bog bliver Clausewitz' hovedværk for første gang tilgængeligt på dansk, og tilmed i en fuldstændig udgave. De stadig flere, som ikke læser tysk, er nu ikke længere henvist til andre oversættelser, men kan bruge oberst Nils Bergs danske, der er dækkende og meget omhyggelig (se for eksempel s. 665, note 1).

I modsætning til Hahlwegs tyske udgave har den danske kun få noter. Dette er ikke udelukkende en mangel, idet den tyske udgave forekommer overkommeneret. Desuden er i den danske udgave de væsentligste oplysninger om personer og lokaliteter samlet i et udførligt navne- og stedregister (s. 1043-82). Men et helt fatalt fejlgreb er det, at den danske udgave mangler et sagregister. I praksis betyder det, at læseren ved et nærmere arbejde med bogen alligevel må gå til den tyske udgave, og det kan ikke være meningen. Bevares, udgiver og forlag kan henvise til, at heller ikke den nye engelske udgave har et sagregister, men en kapital mangel er det nu ligegodt.

også få store problemer, da de historiske erfaringer viser, "at der hurtigt opstår en venstreopposition i SF eller en højreopposition i Socialdemokratiet, som fjerner flertallet" (s. 90). Læseren kan selv gætte med om disse og andre muligheder, indtil det forestående valgs resultat er kendt.

Erik Damgaard

Carl von Clausewitz, *Om Krig I-III*. Oversat og redigeret af Nils Berg. København: Rhodos, 1986, 1088 s., 440,00 kr.

Carl von Clausewitz' berømte værk *Vom Kriege* udkom 1832-34. Allerede i værkets 2. udgave blev der foretaget en række ændringer og "forbedringer" i den oprindelige tekst. Særlig faldt det mange i samtiden for brystet, at Clausewitz gav "Politik" et klart primat over krigen, og denne betragtning blev derfor omformuleret (jfr. Nils Bergs note, s. 755). Og i en udgave fra 1880 skrev oberst W. von Scherff nærmest ærgerlig: "Die Einmischung der Politik in der Kriegsführung bleibt immer ein Verderb!" I 1935 gik Erich von Ludendorff videre, idet han i sin bog *Der totale Krieg* hævdede, at Clausewitz "ist heute weitgehend überholt, ja, sein Studium kann sogar verwirrend wirken". Samme år udgav A. W. Bode den originale tekst i en folkeudgave, mens det "officielle" forlag, Ferd. Dümmler i Berlin, endnu i 1937 genudgav værket efter de hidtidige retningslinier, herunder med general Alfred von Schlieffens "Einführung" fra 1905. I 1952 udgav Dümmler den første tekstkritiske udgave ved Werner Hahlweg.

De talrige, ældre oversættelser af værket var derfor også baseret på et tvivlsomt tekstgrundlag. Den engelske udgave fra 1909 blev dog forbedret i forhold til den tyske tekst, idet oversætteren med taknemlighed oplyser, at "my father, T. M. Maguire, has helped me in various ways, principally by supplementing the original paragraphs with some remarks of his own, with which, as he says, Clausewitz would have agreed, had not that man of genius died in 1831!"

Siden 1960'erne er interessen for Clausewitz' tanker vokset enormt. En række betydelige studier blev fremlagt i 1970'erne, og i 1976 kom en ny, forbedret engelsk oversættelse ved Michael Howard og Peter Paret. Med den foreliggende bog bliver Clausewitz' hovedværk for første gang tilgængeligt på dansk, og tilmed i en fuldstændig udgave. De stadig flere, som ikke læser tysk, er nu ikke længere henvist til andre oversættelser, men kan bruge oberst Nils Bergs danske, der er dækkende og meget omhyggelig (se for eksempel s. 665, note 1).

I modsætning til Hahlwegs tyske udgave har den danske kun få noter. Dette er ikke udelukkende en mangel, idet den tyske udgave forekommer overkommeneret. Desuden er i den danske udgave de væsentligste oplysninger om personer og lokaliteter samlet i et udførligt navne- og stedregister (s. 1043-82). Men et helt fatalt fejlgreb er det, at den danske udgave mangler et sagregister. I praksis betyder det, at læseren ved et nærmere arbejde med bogen alligevel må gå til den tyske udgave, og det kan ikke være meningen. Bevares, udgiver og forlag kan henvise til, at heller ikke den nye engelske udgave har et sagregister, men en kapital mangel er det nu ligegodt.

Den danske udgave består af tre bind, hvoraf de to første indeholder oversættelsen af værket, mens det sidste har en række bidrag fra danske forskere. Det bliver i det følgende bind 3, der skal omtales nærmere.

Nils Bergs Introduktion er virkelig en introduktion, hvor så at sige alle væsentlige aspekter vedrørende Clausewitz og hans værk omtales, nødvendigvis i sammentrængt form, da kapitlet er på mindre end 40 sider. Alligevel lykkes det Nils Berg at få sagt noget oplysende blandt andet om sammenhængen mellem politik og krig og om "absolut krig" (s. 837). Om Quincy Wright og Julian Linder havde fortjent flere sider i et så kort kapitel, er tvivlsomt. Til gengæld er der en interessant omtale af Clausewitz' indflydelse i Danmark.

Major Michael H. Clemmesen giver i det følgende kapitel en udførlig biografi. Men Clemmesen burde nok i stedet for en "traditionel" biografi i højere grad have belyst, hvorfra og hvornår Clausewitz fik de påvirkninger, som han gennem mange år bearbejdede og fremlagde i sine skrifter. Et forsøg i den retning gjorde allerede Hans Rothfels i en stadig læseværdig bog fra 1920. Et enkelt, karakteristisk citat fra denne bog belyser Rothfels' fremgangsmåde: "So ist der Adjutant Scharnhorsts (Clausewitz) uns nicht so sehr wichtig durch das, was er leistete und schuf, als durch das, was er dachte und empfand". Clemmesen har for meget af det første og for lidt af det sidste.

Lektor Anders Boserup behandler i det korteste af kapitlerne Staten, Samfundet og Krigen hos Clausewitz. Han indleder med at afvise tesen om "krigens dobbelte art", som den blandt andet er blevet fremlagt af Raymond Aron. Denne dobbelthed vedrører i al korthed den "absolutte" krig og den "virkelige" krig. Boserup angiver (s. 916) nogle grunde til at afvise dobbeltheden, og han har klart ret i, at Arons fortolkning er angribelig. På den anden side er dobbeltheden jo ikke Arons opfindelse, men går tilbage til Clausewitz selv.

Boserup søger af Clausewitz' spredte brug af begrebet "pause" (*der Stillstand*) at udlede et fredsbegreb og herfra et statsbegreb (s. 926-27). Overvejelserne slutter dog netop der, hvor de kunne begynde at vise sig interessante – eller det modsatte.

I sit kapitel behandler professor Johannes Witt-Hansen – noget vidtløftigt – Clausewitz' arbejder fra et videnskabsteoretisk synspunkt. Væsentligt i denne sammenhæng er påvisningen af, at Clausewitz ikke blot er influeret af Kant og (måske) Hegel, men også af Adam Smith. Denne indflydelse får, mener Witt-Hansen, Clausewitz til at se en analogi mellem krig og handel i menneskeligt samkvem. Witt-Hansen udvider analogien til at omfatte politik, og han konkluderer, at Clausewitz opfatter krig som et rationelt instrument for national politik. Dette er en stringent og nyttig formulering af et hovedsynspunkt i Clausewitz' værk.

Derimod er Witt-Hansen unødigt hård ved den tyske udgiver Werner Hahlweg. Ganske vist er en filosofes fortørnelse over Hahlwegs begreb "dialektisk logik" helt forståelig, men når Witt-Hansen (s. 890) beskylder Werner Hahlweg for at anse Lenin for en "selvstændigt skabende og filosofisk personlighed", er det med urette, idet Hahlweg det pågældende sted refererer den dominerende opfattelse i Østblok-landene. Og at forfattere herfra anser det for sundest at mene noget meget anerkendende om Lenin, eller i hvert fald skrive det, bør ikke bebrejdes dem.

Oberstløjtnant K. V. Nielsen har skrevet det mest omfangsrige og i relation til emnet, nemlig Clausewitz' bog, også mest relevante afsnit. Han behandler opfattelsen

af begrebet krig, anvendelse af krigsmidler samt militærteorier eller -doktriner. Det er en veldokumenteret og interessant oversigt, men man kunne have ønsket, at K. V. Nielsen var gået nærmere ind på en analyse af Clausewitz' egne opfattelser, som jo langt fra er entydige. En enkelt detalje: K. V. Nielsen antager (s. 948), at man kan klassificere krige efter deres årsager eller motiver, hvad iøvrigt også Nils Berg berører (s. 823). Krigsklassifikation er en gammel beskæftigelse, men dens iboende svaghed er, at den ikke siger noget om krigens karakter (som for eksempel omfang, intensitet og varighed). Der er med andre ord ingen klar sammenhæng mellem den uafhængige og den afhængige variabel. Clausewitz klassificerer eller graduerer krige efter deres intensitet (s. 944-46) og dette forekommer et mere relevant kriterium.

I det sidste bidrag beskriver oberst Mogens Rosenløv Politik og Krige i Europa 1648-1815. Men Mogens Rosenløv begår i dette afsnit netop den fejl, som Clausewitz advarer imod, idet han (Rosenløv) betragter krig som et isoleret fænomen. Bidraget giver derfor ikke nogen bedre forståelse af Clausewitz' synspunkter. Endvidere er oversigten ufuldstændig, idet hverken krigen i Nord- og Østeuropa eller mod det tyrkiske rige er nævnt. Heller ikke finder man den bayerske arvefølgekrig ("kartoffelkrigen", 1778-79), som ellers krigsteoretisk er interessant. Begge hærførere gjorde nemlig deres yderste for at undgå kontakt med fjenden. Resultatet blev en krig uden slag.

Sammenfattende er indtrykket af de danske kapitler, at Clausewitz' synspunkter i for høj grad tages som noget givet og afsluttet, der uden videre kan bruges til fortsatte overvejelser, specielt med relevans for den nuværende militærpolitiske situation. Selv om man nu lader det tvivlsomme spørgsmål om Clausewitz' "aktualitet" ligge, er dette imidlertid en alt for enkel opfattelse af hans værk. Det er jo ikke fri for uklarheder og selvmodsigelser, måske blandt andet fordi det er uafsluttet (s. 808-09). Det ville have været af stor værdi for en dansk læser at få afklaring på i hvert fald to problemer.

Det første vedrører selve hovedfænomenet, nemlig krig. Clausewitz definerer i begyndelsen af bogen begrebet krig som "en voldshandling for at tvinge modstanderen til at opfylde vor vilje" (s. 29). Dette er den absolutte krig, som i virkelighedens verden modificeres. Krigen bliver i sin fremtrædelsesform en "sær (wunderliche) tre-foldighed" (s. 50). Men samtidig fremhæves i notitsen fra 1827, at krig har en dobbelt art, nemlig enten at kaste modstanderen til jorden eller blot at gøre nogle erobringer ved hans riges grænser (s. 19). Den logiske sammenhæng mellem disse betragtninger er ikke klar – nogle (for eksempel W. B. Gillie) hævder, at den ikke findes – og under alle omstændigheder havde en uddybning af dette spørgsmål været på sin plads.

Det andet problem vedrører sammenhængen mellem krig og politik. Clausewitz fastslår (s. 48), at "jo større og stærkere krigens motiver er ... desto mere rent kriges-risk, mindre politisk synes krigen at være". I et brev til sin ven major Carl von Roeder 22. december 1827 (ikke medtaget i den danske udgave) tilføjer han om denne type krig: "Aber offenbar fehlt das politische Prinzip hier ebensowenig als bei anderen Kriegen, nur fällt es mit dem Begriff der Gewalt und Vernichtung ganz zusammen und verschwindet unserem Auge". De to udtalelser er ikke direkte modstridende, men viser netop, hvor meget Clausewitz arbejdede med dette problem. Og hvad forstår Clausewitz så ved "politik"? Det er ganske omstridt. Raymond Aron mener, at begrebet anvendes i to betydninger, dels som de "objektive" politiske relationer, *poli-*

tique-objet, og dels som de politiske beslutninger og handlinger, *politique-sujet*. Andre, for eksempel Peter Paret, henviser til Clausewitz' læsning af Machiavelli og opfatter hans politik-begreb som statsinteressen, *ragione di stato*. Men igen, dette væsentlige fortolkningsproblem havde fortjent en behandling i en dansk udgave.

Bemærkningerne til den nye danske udgave af Clausewitz' værk har drejet sig om bind 3. Det må dog ikke herved glemmes, at hovedparten af bogen, nemlig de to første bind, er en samvittighedsfuld og kompetent oversættelse af værket. Nils Berg har her udført en fornem bedrift, som fortjener al anerkendelse. Og trods det manglende sagregister også anerkendelse til forlaget Rhodos, der har turdet binde an med udgivelsen.

Niels Amstrup

Robert A. Dahl, *Democracy, Liberty, and Equality*, Oslo: Norwegian University Press, 1986, 286 s.

Robert A. Dahl har i årtier været en af statskundskabens mest fremtrædende skikkelser. Udover lærebøger i amerikansk og komparativ politik foreligger talrige indflydelsesrige værker fra hans hånd. Af bøger fra 1950'erne kan nævnes *Politics, Economics, and Welfare* (med Charles Lindblom) og *A Preface to Democratic Theory*. I 1960'erne kom *Who Governs?* samt den af Dahl redigerede *Political Oppositions in Western Democracies*. Fra 1970'erne stammer *After the Revolution?*, *Polyarchy, Regimes and Oppositions* (red.) og *Size and Democracy* (med Edw. Tuft). I første halvdel af 1980'erne har Dahl blandt andet publiceret *Dilemmas of Pluralist Democracy* (1982) og *A Preface to Economic Democracy* (1985).

Den røde tråd i Dahls forfatterskab er demokratiets teori og praksis, der belyses under skiftende og stadig nye synsvinkler. Den netop udgivne bog viser, at Dahls tanker om demokrati, kapitalisme og socialisme (eller som titlen angiver demokrati, frihed og lighed) havde taget form allerede i 1940'erne. Bogen er en nyttig samling af i alt 10 artikler, der tidligere er publiceret i vidt forskellige tidsskrifter og bøger. Den første af artiklerne udkom i 1940, de seneste i 1984. Desuden har Dahl skrevet en introduktion med interessante synspunkter og oplysninger. Til sidstnævnte hører, at bogens tre første kapitler oprindeligt indgik i Dahls Ph.D. afhandling, der blev skrevet i en af verdenshistoriens mørke perioder (september 1939-maj 1940), hvor det var umuligt at vide, om demokratiene ville overleve, og i bekræftende fald med hvilken økonomisk orden. Om den tid, skriver han: "...greatly strengthened my belief that the nature of the economic order – whether capitalist, socialist, or whatever – ought to be subordinate to the primary values of democracy, collective self-determination, democratic liberties, and the equal intrinsic worth of all human beings" (s. 22).

Denne programerklæring er dækkende for bogens tre første kapitler og, i ikke mindre grad, for hans arbejder i 1970'erne og 1980'erne. Ironisk nok var Dahl indtil for nylig bedst kendt i Danmark for *Who Governs?*, der i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne blev udlagt som et af "pluralismens" hovedværker, omend Dahl selv har betegnet bogen som en af de mindst teoretiske han nogensinde har præsteret, idet der